

Філософія

УДК 11.852

ББК 87 С42

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ СУЧАСНОГО ЕСТЕТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Д. М. Скальська¹, М. Л. Скальська²

¹Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15;

тел. +380 (3422) 4-21-23; e-mail: philosophy@nung.edu.ua

²Національний університет біоресурсів та природокористування України;
03041, Київ-041, вул. Героїв Оборони, 15;

тел. +380 (44) 527-82-33; e-mail: rectorat@naau.kiev.ua

Новітні філософсько-естетичні виміри: від структуралізму до постмодернізму логічно знаходять своє тлумачення в розумінні тих еволюційних процесів, які супроводжують динамічний перехід та співіснування доби Модерну /сучасності/ та Постмодерну /постсучасності/. В них відбилась як специфічна форма антропологізації світогляду, так і ситуація, яку можна позначити станом постантропологічних перспектив.

Ключові слова: естетичне, художнє, філософсько-антропологічна парадигма, нетрадиційна методологія, модерн, постмодерн, мета-естетика.

Вся система емоційного світу людини, ментальності, поведінки, спілкування складають той естетико-евристичний потенціал, який гуманітарним пізнанням ще не розкритий. Сучасна естетика співпадає з „естетикою життєвого світу” /сукупність усіх можливих та дійсних горизонтів досвіду людського життя/, вона здійснює естетичне “прочитання” тексту культури, її фундаментальним об’єктом дослідження виступає еволюція естетичних форм самореалізації людини.

З появою в культурі ХХ ст. принципово нових типів художнього та духовного самовираження, набула силу дихотомія такого плану як „природа-мистецтво”, „краса-образ”, „краса-правда” та інші. Суттєва зміна наукових парадигм від класичного просвітницького раціоналізму до постмодернізму характеризується відсутністю строгих загальновизнаних методів і засобів пізнавальної діяльності, а художник набуває статусу творчої особистості, яка керується не канонами та традиціями, а знаннями, талантом та натхненням. Ідеали, смаки, мода, уявлення про

красу та гармонію, /ритм, міру, симетрію/ видова та жанрова специфіка мистецтва перестають бути нормативними і продукуються під впливом, так званої, контркультури. Художня система модернізму та постмодернізму підготовлена двома процесами – декадентством та авангардом за програмувала іншу шкалу цінностей та естетичних терміналів. З одного боку, – відбувається переважання локального над тотальним, з іншого – продовжується пошук універсальних засобів комунікації. Мистецтво виходить в „хаососферу”, „простір непередбачуваного” опановуючи його мовою метафор, алегорії, символів, іронії, переорієнтовуючись від „художнього твору” на „художню конструкцію”. Цей процес супроводжується стильовим „анархізмом”, відзначається рисами еkleктизму, колажності, цитування та монтажу, застосуванням прийомів гри. В модерному та постмодерному контексті відкриваються значні перспективи для дослідження таких естетичних феноменів, як карнавальність, стилізація, соціальний театр. Таким чином, мистецтво, виступаючи пластом концентрації художніх досягнень людства, виявляється найдосконалішим втіленням у специфічній формі його самосвідомості та життєвої сили. Через „естетичне” здійснюється антропологічний вимір феномену людини, фіксується ідея людської цілісності, наповнюються новим сенсом та розширюються межі теорії чуттєвості.

Новітні філософсько-естетичні виміри: від структуралізму до постмодернізму логічно знаходять своє тлумачення в розумінні тих еволюційних процесів, які супроводжують динамічний перехід та співіснування доби Модерну /сучасності/ та Постмодерну /постсучасності/. В них відбилась як специфічна форма антропологізації світогляду, так і ситуація, яку можна позначити станом постантропологічних перспектив. Річ у тім, що людська природа та людський світ виявились надзвичайно багатолікі, внутрішньо суперечливі й неоднозначні, а це призвело до проблеми протистояння і комунікації різних парадигм філософії людини ХХ-ХХІ ст.

Дати оцінку Модернізму не просто, вже навіть тому, що більшість вчених мислять його як “тривалу неясність”, за принципом “або-або”. Модернізм був історичним періодом, що продовжив пізні романтичні та вікторіанські ідеали, завершившись після Другої світової війни (так званим високим модернізмом). Модернізм також слід розглядати як певну сукупність спільних стилістичних, культурних та філософських понять і методів. Зрештою, частково це питання висвітлено в монографії Ольги Соболев “Постмодерн і майбутнє філософії” /1997/, де йдеться про Премодерн, Модерн та Постмодерн як три стази культури свідомості Заходу [1, 12-46]. Автор переконана, що: “Постмодерн – це виклик модерністському проекту “саморефлексивної, критичної раціональності і свободи”, якому притаманна тенденція від кантівської концепції Просвітництва до гуссерлівського “повороту до речей в самих себе” [1, 50].

Наявність багатомірності та поліваріантності в постмодерністській програмі викликає відповідну реакцію традиційно орієнтованої класичної науки. Якщо йдеться про естетику, то її естетичний вимір передба-

чає наведення мостів між високою і масовою культурою, поворот до традиції, повернення до образу і розвитку мистецтва, яке б мало відношення до дійсності. Стосовно політичного виміру, то в постмодерні загострюється увага до проведення децентризациї, анархічної, еротичної політики, а філософсько-інтелектуальний вимір стосується інтенцій на здійснення радикальних перетворень модерністської метафізики свідомості /проблеми метанаративу/. Серед дискусій, які розгорнулись у колах західних та вітчизняних дослідників щодо комплексу “модернізм-постмодернізм”, на окрему увагу заслуговує позиція Т. Гуменюк. У своїх працях теоретик вказує на становлення нового, сучасного, умовно кажучи, модерного менталітету, обґрунтовуючи концепцію “глобального модернізму” як виразника “духу сучасності”, як створення “нової самості”, нового типу гуманізму під назвою “постмодерністський гуманізм”. Т. Гуменюк також створює свою, оригінальну концепцію, згідно якої постмодернізм виступає “транскультурним феноменом” [2, 19-20; 3, 38]. На думку інших авторів, постмодернізм проектує “метаестетику”, коло проблем і предмет якої не збігається з традиціями класичного естетичного аналізу. Так, В. Личковах стверджує: “Від “естетизму”, почуттєвості, смаку вони переорієнтовуються на універсальне світовідношення з усіма його реальними, ірреальними, мета- і транс-аспектами. Весь світ /антисвіт/ людини – культурний і контркультурний, екзистенційний і містичний, образний і знаково-символічний, буттєвий і текстуальний в їх евокативних формах стають “предметом” нової парадигми естетики. Понад те, саме історико-естетичне знання, традиційний гуманітарний “суб’єкт” і “об’єкт” естетичного відношення долаються у новій структурі ексцентричного світовідношення, стають трансгресивно перебореними і перевершеними (з точки зору постмодерного мистецтва)” [4, 45]. Автор пропонує на реінтеграції універсального змісту історії естетики та мистецтва, на переборенні постмодерністської ситуації в культурі, побудувати проект “естетики універсалізму” – як онтології новітньої чуттєвості.

Глибинний сенс і межі філософії постмодернізму Назіп Хамітов закликає осягати в своєрідній інтеракції філософської антропології, екзистенціалізму та персоналізму, оскільки: “Постмодернізм, – на його думку, – пропонує філософії людини не новий зміст, а нову форму взаємодії: вільну комунікацію її парадигм, у процесі якої вони мають збагатитися і взаємно актуалізуватися” [5, 250]. Таким чином, виникає ідея метаантропології – вчення про виміри людського буття та умови плідної комунікації у цих вимірах, а також про фундаментальні тенденції розвитку людського роду і пов’язані з ними колізії [6, 7]. Однією з таких парадоксальних колізій і є Постмодерн.

Відповідно, зусилля філософів, як вітчизняних, так і зарубіжних, виявились різновекторними і не зацикленими на якомусь одному підході до цього феномену. Серед авторів теоретичних розробок виділяють таких, як І.Льїн [8], Н. Маньковська [9], Л. Левчук [10], В. Лук’янець [11], В. Загороднюк [12] та ін. Перелік дослідників можна продовжити,

він постійно поповнюється, однак майже всі вони сходяться в одному, – “модерн” втілює в собі монологічний спосіб філософування, де кожне вчення претендує на цілісність, завершеність, правильність. Така його принципова відмінність від новітньої постмодернної манери, в її полідіалогічності та проголошенні абсолютною цінністю комунікації, плюралізм, перевагу локального, особистісного над тотально-авторитетним. Зрештою, майже ніхто з вчених не відмовляє постмодерністському світогляду, щодо його виникнення як одного із типів історичного досвіду світових культур. Так, В. Лук’янець повідомляє: “Постмодерністське мислення – це мислення, ініціаторам якого занадто тісно в рамках великої філософської традиції Декарта – Локка – Канта – Гегеля – Маркса, яка позначається сьогодні фразеологізмом “філософський модерн” [13, 239].

Аналогічні міркування висловлює В. Загороднюк щодо спадщини Рене Декарта і його зв’язків з філософією постмодерну. Декартівський потенціал, вважає вчений, закладено у потужній, внутрішній налаштованості вийти за межі будь-якої грандіозної традиції, підірвати її конструкції, розширити, трансцендувати... [14, 67]. Врешті, як спостерігає російській дослідник І. Ільїн, постмодернізм поєднав у собі непоєднуване – “позасвідоме прагнення, хоча й в парадоксальній формі, до цілісного і світоглядно-естетичного осягнення життя, – і ясну усвідомленість, спершу фрагментарну, яка принципово не синтезується роздрібленим людським досвідом кінця ХХ століття” [15, 5].

Мабуть, щоб осмислити зміст понять модерну та постмодерну недостатньо обмежитись суто понятійною рефлексією або ж лише культурно-філософським аналізом. В дискусіях про ці поняття переважного сенсу набувають не емпіричні аспекти соціальних процесів суспільства, а філософія особистісного самовираження, естетична точка зору на “антропологічний стан”, в якому перебуває людство. Річ у тім, що ми не лише ведемо дискурс про постсучасність, але й вкорінені у ній самі. Питання тому полягає в наступному: де, коли і ким започатковується аутентична ідея про наявність такого антропологічного стану? Чи реально, все ж, визначити прозорі межі та світоглядні засади її присутності в естетичних концептах Постмодерну?

Авторитетною спробою на сьогоднішній день у дефініціях сутності постмодернізму залишається теорема Вольфганга Вельша, висловлена ним, зокрема, в праці “Постмодернізм в мистецтві та філософії і його відношення до технологічної епохи ”/1988/, де автор вказує на принципи і колізії, які супроводжують досліджуване нами явище [16, 36-72]. Водночас, американський літературознавець Леслі Фідлер наполягає на одному з критеріїв Постмодернізму – це стирання межі між елітарними та буденними смаками, інтелектом та емоціями, реальністю та фантазією за умови, коли мотиви містики, міфу, еротики заповнюють естетичний простір. Різноманітним та багатозначним взірцем у цьому сенсі вважають роман Умберто Еко “Ім’я рози”. На окрему увагу заслуговує думка Чарльза Йенка, який вказує на архітектуру як символ постмодерну, його найбільш функціональний та конструктивний ”код”. Переважна

більшість теоретиків постмодерну схиляються до думки панівного режиму “технологічної епохи” та її високої конкурентноспроможності з іншими культурними стилями і ціннісними надбаннями.

Якщо виходити з того, що постмодерністські мислителі та філософи прагнуть поставити себе по якийсь один бік модерно-постмодерної вісі, діяти за принципом кіркегорівського „або-або”, то модернізм є водночас і джерелом постмодернізму і тим, від чого сам постмодернізм рішуче відмежувався. Починаючи з 70-х років ХХ ст. у мистецтві відчувається загальна дегуманізація, що засвідчує кінець реалізму та встановлення обмежень для тотального втручання людини в процеси розвитку природи, суспільства та культури. Натомість, активізується пошук універсальної художньої мови, посилюється зближення, зрощування мистецьких рухів, запановують стильовий „анархізм”, колажність, еклектизм. До цих явищ приєднується відчутний вплив мистецтва на позахудожні галузі людської діяльності, такі як політика, релігія, інформатика, лінгвістика, кібернетика, реклама, мода і т.п. Однак, найяскравішою рисою постмодерністської творчості є не лише її переорієнтація на компіляцію та цитування, не лише втрата часово-просторових детермінантів мистецьких творів, а й кардинальна зміна самосвідомості самого митця, який перестає бути „творцем” у класичному розумінні. Сенс художнього твору народжується безпосередньо в акті його сприйняття, естетичне знання локалізується, а онтологічний аспект домінує над гносологізмом.

Водночас, поряд з терміном Постмодернізм все частіше вживаним стає словосполучення Постмодерність. З її розвитком пов’язують виникнення цілком нових галузей наукових досліджень, таких як культурні студії, жіночі студії, гей-лесбійські студії, гендерні студії, теорія збочень, наукові студії та постколоніальна теорія. Хоча фундуються вони на певних обмеженнях, все ж важко заперечити в них постійну присутність філософсько-естетичного дискурсу.

Над спробою побудови цілісної антропологічної теорії постмодерну часто іронізують, розцінюючи такий намір як екстравагантний. Чому складається таке враження? Якщо зважити на те, що справжні зусилля будь-якого дослідження приводять до його ж аутентичних витоків, то в даному випадку вони зосереджені, на наш погляд, в неокантіанській естетиці та окремих ідеях послідовників М. Шелера. В неокантіанській естетиці особливим сенсом наділено саме поняття цінностей, поза яким формується одна з відмінностей у відношенні до мистецтва між Баденською та Марбурзькою школами. З позиції Ернста Кассіра /1874-1945/, – цінності ”конституують” світ культури, а сутнісне визначення людини асоціюється з символом. У мистецтві як „символічному світі” людина, на думку Кассіра, віднаходить і відтворює саму себе /”Філософія символічних форм”, т.1-3. 1923-1929. ”Етюд про людину”, 1944/. Автор вводить поняття „символічного універсуму”, в якому “сплітаються різні ниті” в площині людського досвіду. Лінгвістичні форми, художні образи, міфічні та релігійні ритуали створюють штучного посередника, свого роду постмодерністичний колаж, без якого людина

не може обійтися в теоретичній та практичній діяльності. Символічна людина постійно звернена на саму себе, а не до реальних фактів та речей, їх вона підміняє уявними емоціями, фантазіями, ілюзіями, надіями, страхами, мріями [17, 28-29].

Подібну постмодерністську настанову підготовляє своїм вченням про людину як "ексцентричну істоту" Гельмут Плеснер /1895-1985/. В одній з основних праць „Щаблі органічного і людина. Вступ до філософської антропології”, мислитель виводить буття людини за межі типових реакцій поведінки. Людина здатна бути „іншою до себе” – ексцентрична. В постмодернізмі складається аналогічна ситуація, бо людина „переживає безпосередньо саму себе”, або ж, за словами Плеснера, відбуває „...радикальне авторство свого живого існування” [18, 122-123].

Так відбувались спроби в допостмодерністську епоху налагодити рівновагу між об'єктивним та суб'єктивним, між безпосередньо чуттєвим та інтелектуальним, між зображенням та відображенням в художньому творі. Насправді, з погляду сьогодення, можна дійти висновку, що вищезгадані символічні форми були іманентно властиві людині, яка намагалась „відкрити реальність” способом структуралізації. Мистецтво ж виступило тією цариною символічних форм, де структурний аналіз /в порівнянні з мовою та наукою/ виявився найбільш компетентним.

Для мистецької культури ХХ-ХХІ ст. постмодерн асоціюється з „трансавангардом”, „неоструктуралізмом”, „суперструктуралізмом”, дає підстави замислитись над тим, що пов'язує пафос високого мистецтва з гіпертекстом, гіперсередовищем, гіперпростором, маргінальністю, перфомансом. Постмодерністські пошуки проблемно і фактологічно розширили не лише предметне поле філософування, а й фундаментально зрушили такий незамінний спосіб освоєння світу, яким є художня творчість; створили передумови для вирішення питань не лише людської свободи, а й відповідальності перед нею. Великий синтез, куди увійшли трансцендентальна феноменологія, постантропологічна персонологія, синергетика, семіодинаміка та багато інших новоутворень, викликають необхідність посткультурної конвергенції та пост-адекватії. В рамках постмодерністського „мультикультуралізму” та „полістилізму” формується новий тип естетики – Мета-естетика.

Новітня естетична наука – це узагальнення філософсько-антропологічного досвіду вітчизняної естетичної традиції, відтворення ретроспективи теоретичних пошуків київської естетичної школи та її персоналій, точки перетину окремих естетичних концепцій та проектів, які вплинули на формування сучасної теорії естетичного. Обрії української теоретичної естетики знаходяться в межах метаантропологічних вимірів персоналістичної та комунікативної філософії. В „екзистенційній катарсизації” розкриваються глибинні структури особистості, її творчий потенціал та естетична продуктивність. Некласичним регулятором нової методології виступив “антропологічний поворот” як принципова зміна поля, предмету, арсеналу засобів критичної рефлексії. Його сутність полягає в тому, що у зв'язку з новими уявленнями про людину, які

стають домінуючими у філософській свідомості XXI століття, чільне місце посідає досвід безпосереднього та підсвідомого переживання, унікальний феномен відчуття та почуття людини. Останні становлять у людській істоті неповторну оригінальну цілісність, а людина виступає як невичерпна, вкорінена у світі субстанція і міра. Вплив „антропологічного повороту” на розвиток естетичних теорій посткласичного періоду полягає в тому, що критерієм та метою методологічних дій виступає сама людина. Філософсько-антропологічні дослідження завдяки своїй полістилістичності склали той „методологічний синтез”, який виступив теоретичними засадами посткласичного розуміння естетики.

На класичному матеріалі методології нового часу з її характерними рисами абсолютності та імперативності об’єкта, а також на некласичних типах філософствування першої половини ХХ століття з його модуляціями суб’єкта та суб’єктивності базуються нові естетичні настанови – постнеокласичні. Посттрадиційна методологія, що витікає з людського “Я”, в діяльній сутності якого знімається попередня дихотомічність /класичне та некласичне/, проявляється у здатності творити власний життєвий світ, людиновимірну цілісність. Таким чином, це “Я” виступає в постійному активному відношенні онтологічної, гносеологічної, екзистенціальної рефлексії, що є свого роду абсолютною, загальнофілософською основою та підставою. Вихідним пунктом новітньої софійності виступає людина в конкретній космологічній, біологічній, психологічній, історичній, соціальній, екзистенціальній ситуаціях, які не підлягають дослідженню шляхом ані формальної, ані діалектичної логіки, ані будь-якої іншої однозначно визначеної логіки. Мова може йти лише про власний антропологічний вимір всіх цих феноменів. Як уже було зазначено, людиномірною тотальністю відкидає звичний поділ на абсолютний об’єкт та, відповідно, абсолютний суб’єкт, оскільки людина сама виступає особливим втіленням суб’єктно-об’єктної активності, в якій відбувається безперервний процес єдності внутрішнього та зовнішнього світу людини в його “знятті” та континуумі.

Література

- 1 Соболь О.М. Постмодерн і майбутнє філософії / О.М. Соболь. – К.: Наукова думка, 1997. – 188 с.
- 2 Гуменюк Т.К. Модернізм у перспективі постмодернізму / Т.К. Гуменюк // Етика і естетика в структурі сучасного гуманітарного знання. Матеріали науково-теоретичної конференції. – К.: Вид. Центр “Київський ун-т”, 1997. – С. 19-21.
- 3 Гуменюк Т.К. Постмодерн як транскультурний феномен. Естетичний аналіз / Т.К. Гуменюк // Автореферат дисерт. на здобуття наукового ступеня доктора філос. наук. – К., 2002. – 38 с.
- 4 Личковах В.А. Постмодернізм і проект естетики універсалізму / В.А.Личковах // Етика і естетика в структурі сучасного гуманітарного знання. Матеріали науково-теоретичної конференції. – К.: Вид. Центр “Київський ун-т”, 1997. – С. 45-47.

- 5 Хамітов Н. Історія філософії. Проблема людини та її меж / Н. Хамітов, Л. Гармаш, С. Крилова. – К.: Наукова думка, 2000. – 273 с.
- 6 Хамитов Н. Философия человека: поиск пределов. Пределы мужского и женского. Введение в метаантропологию / Н. Хамитов. – К.: Наукова думка, 1997. – 175 с.
- 7 Хамітов Н. Таїна чоловічого і жіночого. Зцілювальні афоризми / Н.Хамітов. – К.: Либідь, 2002. – 176 с.
- 8 Ильин И.П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / И.П.Ильин. – М.: Интрада, 1996. – 255 с.
- 9 Маньковская Н.Б. Париж со змеями: Введение в эстетику постмодернизма / Н.Б. Маньковская. – М.: ИФРАН, 1995. – 220 с.
- 10 Левчук Л.Т. Психологизм: от бессознательного к «усталости от сознания» / Л.Т. Левчук. – К.: Вища школа, 1989. – 181 с.
- 11 Лук'янець В.С. Філософський постмодерн / В.С. Лук'янець, О.М. Соболев. – К.: Абрис, 1998. – 320 с.
- 12 Загороднюк В.П. Целеполагание и идеалы / В.П. Загороднюк. – К.: Наукова думка, 1991. – 191 с.
- 13 Лукьянец В. Постмодернистское мышление – мышление XXI века? / В.Лукьянец // Totallogy. Постнеклассические исследования. – К., 1995. – 239 с.
- 14 Загороднюк В.П. Рене Декарт і філософія постмодерну / В.П. Загороднюк // Вимога раціональності: Спадщина Рене Декарта у світі сучасної культури. – К., 1999. – С. 67-70.
- 15 Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа / И.П. Ильин. – М.: Интрада, 2000. – 255 с.
- 16 Welsh W. Die Postmodern in Kunst und Philosophie und ihr Verhalthis zum Technologischen Zeitalter / W.Welsh // Technologisches Zeitalter oder Postmoderns. – Munchen, 1988. – S. 36-72.
- 17 Кассирер Э. Опыт о человеке: введение в философию человеческой культуры / Э. Кассирер // Проблема человека в западной философии. – М.: Прогресс, 1988. – С. 26-99.
- 18 Плеснер Г. Ступени органического и человек / Г. Плеснер // Проблема человека в западной философии. – М.: Прогресс, 1988. – С. 122-153.

Стаття надійшла до редакційної колегії 06.12.2010 р.

*Рекомендовано до друку докт. філос. наук, професором **Возняком С.М.***

PHILOSOPHICAL REFLECTIONS UPON MODERN AESTHETIC PROCESSES

D. M. Skals'ka¹, M. L. Skals'ka²

¹*Ivano-Frankiv'sk National Technical University of Oil and Gas;*

76019, Ivano-Frankiv'sk, st. Carpats'ka, 15;

e-mail: philosophy@nung.edu.ua

²*National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;*

03041, Kyiv, st. Heroyiv Oborony, 15; e-mail: rektorat@nauu.kiev.ua

The newest philosophical and aesthetic perspectives going back to structuralism and spreading to postmodernism account for logical realization of the processes accompanied the dynamic transition and co-existence of Modernity Era (modern times) and Post Modernity Era (post modern times). They reflect both particular forms of anthropological perception of the world and the situation defined as a state of post anthropological perspectives.

Key words: *aesthetic, artistic, philosophical and anthropological paradigm, non-traditional technique, Modernity, Post Modernity, meta-aesthetic.*